

PRAZNIKI IN TVORJENJE SKUPNOSTI

Izvirni znanstveni članek | 1.01

Izvleček: Avtorica v prispevku izhaja iz teze, da se sodobno raziskovanje praznikov, ritualov oziroma šeg osredotoča na procese njihovega ustvarjanja, izvajanja in izkušnje oziroma na z njimi povezano tvornost. Med več njenimi vidiki poudarja vlogo, ki jo imajo prazniki pri tvorjenju, tj. vzpostavljanju in osmišljanju skupnosti ter identificiranju posameznikov z njo. V prispevku na podlagi gradiva o prvih desetletjih po drugi svetovni vojni¹ analizira, kako so koledarski prazniki pripomogli k vzpostavljanju in zavedanju lokalne skupnosti.

Ključne besede: prazniki, skupnost, tvornost, postsocializem, Brežice

Abstract: The author posits that modern research of holidays, rituals, and customs focuses on the process of their creation, implementation, and experience. She emphasizes the role of holidays in the formation and validation of a community and an individual's identification with that community. On the basis of data on the first decades after the Second World War the author analyzes how much, and in what manner, yearly holidays had contributed to the formation of the local community in Brežice and to its members' awareness of its existence.

Key Words: holidays, community, formation, postsocialism, Brežice

Mnogi avtorji so že pred desetletji ugotavljali, da je govor o preteklosti vedno in predvsem govor o sedanjosti (gl. npr. Lowenthal 1995, za socializem prim. Pittaway in Swain 2003: [12] in Vodopivec 2006), kar se je kot rdeča nit vleklo tudi ob zbiranju gradiva o praznikih v Brežicah. Vedno se je kot najpomembnejši pri spominjanju praznikov in sploh preteklosti kazal odnos posameznikov do izbranih obdobij preteklosti, predvsem druge svetovne vojne in let po njej. Še danes se tako ena prvih informacij, ki jih starejši največkrat kar sami povedo o sebi, nanaša na to, ali so bili med drugo svetovno vojno izgnani² oziroma ali so (lahko) ostali v Brežicah. Spomini o organizatorjih, izvajalcih in tistih, ki so se udeleževali posameznih koledarskih praznikov, so se za predvojna leta sicer enotno nanašali predvsem na lokalne predstavnike sokola in Cerkve, njihovo delovanje pa so ljudje vrednotili različno. Tudi vrednotenje drugih predvojnih prazničnih akterjev, lokalne zveze Slovenskih fantov,³ v Brežicah živečih Nemcev ter predstavnikov frančiškanske in farne cerkve je bilo največkrat odvisno od osebnih med- in povojnih izkušenj. Zdi se, da so šteje predvsem izkušnje o meji, za katero je vsakdo sam presodil, kdaj njen prestop že pomeni sodelovanje

z aktualno oblastjo in s tem tudi (morebitno) poseganje v osebno življenje – v denimo dostop do službe, materialnih dobrin ali v ženitvene strategije. V očeh sogovornikov je bilo tako denimo pomembno, ali so bili sami ali pa ljudje, o katerih so v zvezi s prazniki govorili, kakorkoli soudeleženi v predvojnem komunističnem delovanju,⁴ ali so se med drugo svetovno vojno pridružili partizanom, ali so jih izgnali oziroma jim zaradi »koristnosti« nemškemu rajhu in prišlekom s Kočevskega dovolili ostati v Brežicah, ali so se po drugi svetovni vojni v Brežicah naselili zaradi državne službe in sodelovali pri vzpostavljanju nove, povojne (lokalne) oblasti ter kakorkoli pripomogli k razliki med civilnim prebivalstvom, »civilni«, in družbeno-ekonomsko privilegiranimi prišleki, »vojsko«.⁵

Toda različnih vrednotenj preteklosti niso določale le različne življenjske zgodbe, saj tudi pripovedi o praznikih v Brežicah niso nastajale v nekem dozdevno raziskovalno objektivnem ali nevtralnem vakuumu. Ker sem namreč rojena v Brežicah, ker sem tam živela do svojega osemnajstega leta, ker še danes tam bivajo moji najožji sorodniki in nekateri prijatelji in ker sem v mestu že raziskovala (Habinc 1998 in Habinc 2001), bi lahko sklenila, da je šlo za domač teren (gl. Stanonik 1991). Kar pa ni bil občutek, ki bi ga imela tudi sama. S koledarskimi prazniki celega leta in več družbenih sistemov, pa tudi z različnimi koncepti, povezanimi z njihovim raziskovanjem, sem se srečevala več ali manj prvič. Pogosto se mi je ob pogovorih zdelo, da ker raziskujem čas, »ko se še niti rodila nisem,« ga (kot tujo, nedoumljivo deželo, Lowenthal 1995; prim. van de Port 1999) s perspektive sogovornikov tudi ne morem zares razumeti. A to se, spet, nanaša predvsem na povojna leta, saj se je pri analizi gradiva izkazalo, da sta bila govora o praznikih v pred- in povojnih letih precej različna. Kot bi v zvezi z leti pred drugo svetovno

1 Gradivo, analizirano v prispevku, je avtorica zbrala za doktorsko disertacijo o praznikih predvsem državnega in šolskih ter le deloma (rimskokatoliškega) verskega koledarja v Brežicah v letih 1933–1941 in 1945–1963. Disertacija je nastala na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani pod mentorstvom prof. dr. Janeza Bogataja (gl. Habinc 2006).

2 Med drugo svetovno vojno, do 30. julija 1942, so Nemci iz Posavja in Obsotelja izgnali približno 37 tisoč ljudi in na njihove domove naselili Kočevarje. Šest tisoč posameznikov je pobegnilo, okoli tri tisoč ljudi pa je ostalo doma (Ferenc 1993: 68).

3 Kakor so skupino poleg z oznakami orli, klerikalci, desničarji poimenovali sogovorniki. V okviru društev katoliške Prosvetne zveze so po razpustu jugoslovanske Orlovske zveze decembra 1929 začeli ustanavljati fantovske odseke, ki so se ukvarjali zlasti s športom. Po razpustu Prosvetne zveze so ti od leta 1933 ponekod delovali v okviru Katoliške akcije, z letom 1935 so spet oživeli. Oktobra 1937 pa so ustanovili Zvezo fantovskih odsekov, ki je leta 1938 dobila položaj samostojne telesno-vzgojne organizacije in se najbolj razvijala do leta 1939 (Vidovič-Miklavčič 1989: 86).

4 Tega so sogovorniki, ki so zanj v predvojnih letih sploh vedeli, enačili s predhodnikom partizanstva. Šlo je za nelegalne in preganjane akcije posameznikov predvsem ob obletnici oktobrske revolucije in ob prvem maju (Habinc 2006: 197).

5 Takšno ločevanje med »civilni« in »vojsko« povzemam po sogovornikih, pri čemer narekuje uporabljam, če gre za skupino prebivalcev Brežic, sicer (v splošnejšem pomenu) pa ne.

vojno šlo za nek z današnjega zornega kota sicer ekonomsko težak, a kljub temu nerealno lep, neproblematičen in nepolitičen čas medsebojnega razumevanja, »dobre stare čase« (Brumen 2001), v zvezi s katerimi tudi ni kaj veliko za razumeti – sploh ne v primerjavi z razumevanjem obdobj, ki so sledila. Političnosti se je večina spominov na praznovanja tako navzela šele za medvojni čas ali leta po njem. V reformno obdobje nove socialistične države je večina mojih sogovornikov namreč stopila kot mladostnikov, nekateri so nova družbena razmerja moči tudi pomagali krojiti. Predvojnemu »času drugih«, večinoma njihovih staršev, je sledil »njihov čas«, čas, v katerem so nekateri imeli vsaj lokalne vzode političnega odločanja v svojih rokah, s čimer so vplivali tudi na življenje drugih (someščanov). Po več desetletjih, ki so pretekla od takrat, so mnogi sicer poudarjali tako pozitivne kot negativne izkušnje »svojega obdobja«,⁶ a prah z »ne še čisto zgodovine« se vsaj v Brežicah občasno vedno znova dviguje, denimo med mojim terenskim delom najpogosteje ob vprašanju izbrisanih.⁷ Ti so v Brežicah največkrat prišli (ali njihovi potomci) iz nekdanjih jugoslovanskih republik, ki so bili po drugi svetovni vojni zaposleni na bližnjem vojaškem letališču v Cerkljah ob Krki. Po mnenju mnogih naj bi Brežice še danes ne bile to, kar pravijo, da tudi po zaslugi omenjenega letališča zdaj so – upravno in trgovsko središče. Drugi (kritiki) temu dodajajo, da bodo tako kot v preteklosti bivališče zaposlenih v JLA, tudi po njihovi zaslugi kmalu dom tujecev z vseh koncev Evrope, zaposlenih v morebitni nastajajoči letalski bazi zveze Nato v Cerkljah.⁸ In čemur tretji v isti sapi dodajajo, da vse s tem v zvezi pa mogoče le ni tako slabo, saj je na letališču še danes zaposlenega veliko lokalnega prebivalstva, obetajo pa se tudi prepotrebna nova delovna mesta. In tako »vojaška« preteklost mesta še vedno močno kroji njegovo sedanost.

Zdi se, da je, če ne že (politično, nacionalno, versko idr.) prepričanje, vsaj ta dvojnost osebnih prednosti in slabosti bližine letališča v različnih družbenih sistemih krojila marsikatero vsaj začetno zagato sogovornikov v naših pogovorih. Zaradi sorodstvenih povezav in družbenih mrež⁹ sem namreč, kot se zdi, tistim, s katerimi še nisem imela stika ob prejšnjih raziskavah, pomenila tudi potencialno »domačijsko nevarnost« denimo razkrinkanja osebnih, politično (ne)korektnih mnenj in še najbolj podatkov o tem, kdo o kom kaj govori. Ta nevarnost opravljanja (prim. Ramšak 2003a: 151) se je kazala v nezaupanju in samocenzu-

riranju nekaterih sogovornikov. Čeprav je želja po olepševanju, idealiziranju lokalne oziroma osebne preteklosti po Ramšakovu precej značilna za diskurz o mladosti na sploh (2003: 107), se je cenzura v večini pogovorov nanašala predvsem na vrednotenje praznikov, ki kaže posameznikov odnos do polpretekle zgodovine. Pomembno pa je bilo tudi dejstvo, da se je bolj asociativno kot kronološko spominjanje socializma (Pittaway in Swain 2003: [12]) opiralo na konkretne, večinoma še žive someščane ali njihove potomce. Nekateri potencialni sogovorniki, a po van de Portu trmasto (vztrajno) 'Drugi' (*obstinate others*), nepopravljivi, zakrknjeni *spoilsports*¹⁰ (1999: 26) oziroma 'špilferderberji'¹¹ so mi tudi sporočili, da v raziskavi ne želijo sodelovati. Ali zaradi bolezni ali pa zato, ker o povojni preteklosti niso želeli govoriti. V vseh takih primerih je šlo za nekdanje zaposlene v JLA, priseljene iz nekdanjih republik Jugoslavije, za ljudi, katerih družbeni, največkrat pa tudi ekonomski položaj se je po osamosvojitvi Slovenije spremenil na slabše. Torej ni šlo za slabo preteklost, o kateri niso želeli govoriti, ampak nasprotno – za v primerjavi s sodobnostjo lepšo preteklost, ki pa jim greni sedanost.

Tvorjenje skupnosti

Zaradi dejstva, da vse gradivo, navedeno v nadaljevanju, tako še največ pove o sodobnosti tistih, s katerimi sem se pogovarjala, skuša prispevek ponazoriti, kako lahko prazniki prispevajo k vzpostavljanju individualiziranih posameznikov v skupnosti, tj. v družbene in prostorske dispozicije, ki lahko pripomorejo k identifikaciji (Kravanja 2007: 46). Menim namreč, da niso le skupnosti kot skupine posameznikov z (npr. politično) močjo tiste, ki tvorijo (določajo) praznike, kot je to na sodobnem slovenskem primeru pokazal Simonič (2006), ampak da lahko tudi prazniki pripomorejo k tvorbi, tj. vzpostavljanju, opredeljevanju in osmišljanju posameznikov v skupine in skupnosti. Lokalno skupnost namreč razumem kot na isti lokaciji bivajoče ljudi, ki se zavedajo samih sebe kot skupnosti in ki to svojo zavest kažejo v izražanju mnenj in v skupinskem mišljenju o kakršnemkoli, tujem ali domačem obnašanju. Njihov skupni slovar vrednot in skupni simbolni kapital namreč dopuščata diskurz, ob katerem se člani združujejo, ko naletijo na ločnico od zunaj ali (in) med seboj ter s tem diskurzom potrjujejo lastno identiteto. Ta slovar vrednot in simbolni kapital pa nista definirana enkrat za vselej, ampak nastajata ob različnih temah, denimo tudi ob ali v zvezi s prazniki (Cohen 1985: 98, citirano po Kravanja 2007: 45). Tako me v prispevku zanima, katere mi-skupnosti (Elwert 1996) so v prvih desetletjih po drugi svetovni vojni v Brežicah nastajale

6 O »svojem času«, o tem, da naj bi vsaka generacija Brežičanov »mestu nekaj dala«, so govorili sogovorniki sami, saj naj bi denimo, po izjavah enega, mesto v vsakem obdobju zaznamovali posamezniki, ki so bili »pojem za kraj« (Habinc 2006: 217).

7 Leta 1992 je bilo več tisoč državljanov izbrisanih iz registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije, s čimer jim je bila odvzeta pravica do bivanja, dela, socialnega in zdravstvenega zavarovanja. Šele dvanajst let pozneje, leta 2004, sta njihov status in morebitna odškodnina postala politični vprašanji (gl. npr. Dedič, Jalušič in Zorn 2003).

8 Čeprav uradni viri to zanikajo in poudarjajo, da bo imelo letališče svoj vojaški in civilni del, zraven njega pa naj bi zgradili tudi gospodarsko središče Phoenix. Posodobitev letališča naj bi sofinancirali Slovenska vojska in zveza Nato, ki naj bi ga uporabljala le »v primeru zelo resne krize v bližini tega območja« ([b. n. a.] 2007).

9 A te so imele tudi svoje pozitivne plati – denimo to, da sem do nekaj sogovornikov zaradi omenjenih mrež in neformalnih informacij, kljub temu, da tega sprva nisem želela in da sem se osebno vedno najlažje pogovarjala z neznanci, sploh prišla.

10 Kot kvaritelji veselja, sitneži.

11 Oziroma nem. *die Spielverderbern*, tj. 'zgage'. Kakorkoli poimenovani, gre za nasprotje »kooperativnim drugim« oziroma 'ne-najbolj-drugim' (*not-so-others*), ki v neki skupnosti funkcionirajo oziroma ki jih ta skupnost izbere za opravke s tujci. Dialogu s tujci se ti »kooperativci« sicer odprejo, a omejitve nanje po van de Portu pomeni zapiranje v ozek krog, »kar je lahko tudi poraz discipline, ki se pretvarja, da lahko pojasni drugačnost« (1999: 26). V Brežicah so bili ti ne-najbolj-drugi predvsem posamezniki, ki so soustvarjali javna praznovanja in po mnenju katerih (ali po mnenju meščanov) naj bi celota brez njihove zgodbe ne bila »popolna« in »pravilna« – ali kot sem zapisala ob enem takih pogovorov: »Mislim, da je bil ta pogovor z njo kot neka obvezna 'stopnička' do drugih informatorjev oz. kot neka obveznost, mimo katere (po mnenju domačinov – npr. U., ki je želel pogovor potem, ko bi ga z njo že imela) že zgolj zaradi funkcije ge. A. ni možno« (TD 2004: 7).

ob praznikih. Spraševala sem se, kako so si posamezne skupine predstavljale svojo pripadnost lokalni skupnosti glede na kulturne Druge (Barth 1969). Zanimalo me je, kdo so bili ti kulturno Drugi znotraj lokalne skupnosti in kako so simbolne konstrukcije, denimo jezik, preteklost, ozemlje ter (tradicionalna) kultura (Gellner 1983, Hobsbawm in Ranger (ur.) 1983) vplivali na vzpostavljanje posameznih skupin. Konkretno sem s tem v zvezi skušala opazovati vlogo (praznične) preteklosti Brežic ali splošneje, poznavanja in življenja »tradicionalne brežiške kulture«. Praznikov podobno kot šeg oziroma ritualov v prispevku tako ne razumem kot npr. simbolnih dejanj, ki združujejo člane homogene skupnosti in govorijo o njenih vrednotah, ampak sem skušala opazovati predvsem njihovo vlogo v razmerjih moči ter se jim posvečati kot viru, za katerega so tekmovali in ga različno uporabljale različne skupine (več o tem gl. Habinc 2008 – v tisku). Praznike vidim kot prakse, del kulture oziroma njenega tvorjenja (prim. Muršič 2006: 53), 'gradnje' (*culture building*), tudi invencije oziroma odkrivanja in kreiranja (Hobsbawm in Ranger (ur.) 1983; Boissevain 1992), po Löfgrenu in Frykmanu »ločene realnosti« (1996: 17), značilne za del skupnosti, ki jih (ima moč) sproži(ti) (Baumann 1993: 98 in 109). V nadaljevanju prispevka bom zato poskušala kronološko ponazoriti, kdo so bili praznični akterji v povojnih Brežicah ter kako se je njihovo delovanje umeščalo v lokalno mrežo družbene moči.

Prazniki in družbena moč

Večina tistih, ki se je po drugi svetovni vojni vrnila v Brežice iz izgnanstva, nad novo oblastjo naj ne bi bila preveč navdušena oziroma naj bi bila politično precej apatična. To naj bi se denimo pokazalo leta 1945 ob preseljevanju okraja iz Brežic:

Tako je moral priti na pomoč za selitev okraja predsednik vlade Miha Marinko. Zato so tovariši z okraja, tako smo jih radi poimenovali ob različnih priložnostih, sklicali uradno sestanek Brežičanov. Sestanka se je udeležilo malo ljudi. Večina prebivalstva je bila namreč apatična. To pa je pojem, ki pomeni duševno otopelost, človeka brez volje, ki je brezčuten in top. Nič jih ni zanimalo. Najprej so jih izgnali v Nemčijo ali na Hrvaško, v Srbijo ali kam drugam. Ko so se po štirih letih vrnili domov, ni bilo več tako kot prej. Kočevarji, ki so poselili domove izgnancev, so njihovo premoženje uspešno uničevali. Nacionaliziranje ali preprosto povedano odvzem zasebne lastnine seveda ljudi ni uspelo pritegniti k novemu družbenemu sistemu. Vedno bolj so postajali nezaupljivi (Graul 1998: 11).

Nezaupanje in strah so povečevali tudi poboji in pregoni, saj naj bi predvojni brežiški Nemci¹² iz mesta dejansko izginili: »Partizani. Kako so, te družine, ti so pobiti, ne. L.-S., družine, tam ne kje v jarku, dol, proti Mostecu. To so, Brežice so počistili. Krive in nedolžne, ne« (T 2003/04: 41).

Struktura mestnega prebivalstva se je po letu 1945 tako močno spremenila: »Vsi drugi, vsi drugi, ni bilo nič več, pa starih Brežičanov, ne vem, če jih je bilo nas enih deset. Vse drugo je, ostali so bili vsi, ki so prišli od nekod« (T 2003/04: 304). Brežičani

12 Brežice so bile med drugo svetovno vojno nacistično središče za Obsavje in Obsotelje (Ferenc 1993a: 31), nekateri v mestu živeči Nemci pa naj bi nacizem takrat odkrito podpirali (Graul 1998: 16). Kot je razvidno iz odlomka pripovedi, priimkov in imen oseb, o katerih so pričali viri, ne izpisujem.

so se zato od takrat med sabo razlikovali ne le po tem, ali so med vojno ostali na svojih domovih ali ne, ampak so se v odnosu do drugih tudi ob praznikih postavljali s svojim meščanskim poreklom. Pomembneje je bilo, ali so v kraju sami ali njihovi sorodniki bivali že pred drugo svetovno vojno ali pa so se vanj preselili šele po njej. Za prve, »stare Brežičane« so bila povojna leta z besedami ene med sogovornicami »maščevanje vasi nad mestom«, ki naj bi se kazalo tudi ob proslavah in praznikih:

A, pri nas je bila pa norišnica. To je bilo pa takoj po osvoboditvi. No, potem pa ta prva zabava v Narodnem domu. To je bilo tako ljudi, da si komaj hodil. To je, ples, to sploh ni bilo plesu podobno. To je, to je bilo samo kakšno mencanje na mestu, ne. Pol je bil tudi kdaj kak ples v Vi-teški dvorani (brežiškega gradu – op. p.). Samo recimo, o kakšnem bontonu ni bilo govora. Se spomnim tle v gradu dol, smo enkrat bile, pa je kdo hotel po tebe priti, pa je tako te poklical (pokaže s prstom – op. p.). Pol si pa gledal levo, desno, pa nisi vedel, ne, koga se to tiče. Torej, lepo vas prosim, to smo, za nezaslišano se nam je to takrat zdelo, ne! Prej so te učili leta in leta, kako se obnašaj (T 2003/04: 87–88).

Kljub temu so ob množici novosti, negotovosti in sprememb takratne praznike vsaj nekateri prikazali kot redke »otoke« znanega in vsaj delne kontinuitete s preteklostjo. Javno delovanje Cerkev ob (verskih) praznikih je bilo denimo še prvih nekaj let po drugi svetovni vojni vedno zelo močno, v telovadnem oziroma fizkulturnem društvu Razlag oziroma društvu Partizan pa še danes marsikdo vidi naslednika predvojnega sokola. Dan zmage leta 1946 so tako v Brežicah proslavili tudi s praznično mašo, silvestrovo istega leta s polnočnico, po mestnih ulicah so za telovo še nekaj let šle procesije, leta 1949 pa so verniki skušali organizirati tudi cvetnonedeljsko procesijo, ki je viri pred letom 1945 ne omenjajo (Habinc 2006: 210–211). Podobno naj bi bili še prvih nekaj let po drugi svetovni vojni v športnem društvu najbolj dejavni že predvojni sokolski telovadci ali njihovi potomci. Tako so »med razne oblike dela« športnega društva Razlag ali pozneje Partizan¹³ sodili tudi Titova štafeta, množični ter letni nastopi: »Društvo, fizkulturno to društvo Razlag je pol sodelovalo na vseh štafetah« (T 2003/04: 217; prim. Avsec 1994: [15]).

Že pri prvih prenosih štafete 25. maja konec štiridesetih let prejšnjega stoletja so sodelovali tudi predvojni telovadci, na primer nekdanji predsednik brežiških sokolov: »Zvezna (štafeta – op. p.) skozi. In zmeraj, zmeraj je šla skozi Brežice. In zmeraj je H. zadnji tekel proti (Hrvatom – op. p.), to je znano, ne, on jo je predajal« (T 2003/04: 38).

Podobnost s predvojnimi časom so nekateri še v začetku petdesetih let prejšnjega stoletja videli tudi v načrtnem sodelovanju društva oziroma športa s šolami: »Tudi s kadri v tem času ni bilo

13 Zadnji zbor slovenskih sokolov je bil leta 1945, ko so »moralo 'prostovoljno' sprejeti sklep, da se razidejo. Člani so se vključili v nova društva, organizirana v Fizkulturnem odboru Slovenije. Leta 1952 se je Fizkulturna zveza Slovenije preimenovala v Zvezo za telesno vzgojo Partizan« (Uršič in Gregorič 1994: [2]). V Brežicah so Telovadno društvo Radoslava Razlaga ustanovili 14. maja 1946, poleg s splošno telesno vadbo so se njegovi člani ukvarjali s hokejem, z nogometom, s smučanjem, z namiznim tenisom, s košarko, z drsanjem in orodno telovadbo. Maja 1948 se je društvo preimenovalo v Fizkulturno društvo, leta 1950 oziroma po Kerinu in Gregoriču leta 1952 (1994: [22]) pa v društvo Partizan Brežice (Avsec 1994: [12]).

težav, saj so v društvu še vedno aktivno delali nekdanji vodniki brežiškega sokola, pa tudi profesorji in učitelji telesne vzgoje na gimnaziji so se vključevali v delo društva« (Avsec 1994: [12]).¹⁴

Gibalo povojnega kulturnega življenja, v katerega je sodilo tudi dogajanje ob praznikih, naj bi sploh bila brežiška gimnazija (prim. npr. Zapisnik otvoritvene ...: 4, 5).¹⁵ Vtis kontinuitete pa niso ustvarjali le domnevno isti organizatorji, ampak naj bi obstajal tudi zaradi načina prirejanja proslav – akademije ob sicer pred in po drugi svetovni vojni različnih priložnostih naj bi si bile vsebinsko precej podobne, podobno naj bi bilo tudi prirejanje povork oziroma baklad: »*Baklade, baklade pa to so bile, so imele pa že v Brežicah tradicijo še prej od sokolov*« (T 2003/04: 143; o načrtnosti metamorfoz religijskega in tradicionalnega simbolizma prim. npr. Makarovič 1995: 320 in Rihtman Augustin 2000).

Če povzamem, se zdi, da so si kontinuiteto ob praznikih po drugi svetovni vojni želeli tako ljudje, kot jo je po drugi strani z metodo mehkega prehoda vsaj prvih nekaj let po drugi svetovni vojni dopuščal tudi sistem (prim. Rozman, Melik in Repe 1999: 146). In del slednjega so do petdesetih let prejšnjega stoletja kot (vsaj lokalni) funkcionarji posameznih organizacij postali tudi nekateri »stari Brežičani«. Z vzvodi (lokalne) oblasti v svojih rokah so med drugim skušali odločati tudi o kulturnem oziroma prazničnem dogajanju v mestu, ki naj bi temeljilo na »tradiciji«. »Folklor« oziroma predkrščanska, poganska ljudska duhovna kultura je namreč tudi v Brežicah v podobi pusta v novem ateističnem sistemu postala oportunitizem Cerkvi, pa tudi »varnostni ventil« (Main 2003), ko so si ljudje dali duška in bili vsaj enkrat letno – čeprav le do družbeno dopustne meje – tudi kritični (o folkloriziranju tradicije gl. Kanef 2004).¹⁶ Dopustnost pusta pa je v prvih letih po drugi svetovni vojni v Brežicah pomenila še dvoje: po eni strani to, da so »tradicionalnost« utemeljevali »stari Brežičani«, organizirali in izvajali pa so pustovanja predvsem priseljenci – »civilci«. Po drugi strani pa so »fašnku« nasprotovali prišleki – »vojska«, ki so takrat poosebljali ne le lokalno, ampak oblast na sploh in so se v mestu začeli številčneje naseljevati ravno ob razmahu teženj po organiziranju pustovanj. Tako se je denimo sredi petdesetih let prejšnjega stoletja v lokalnem časopisu za pust v Brežicah zavze-

mal eden izmed »starih Brežičanov«, ki je bil takrat že lokalni, pozneje pa tudi republiški in zvezni politični veljak:

Mnenje posameznih ljudi, da je pustovanje z maškeradami ostanek mističnih navad in da baje zaradi tega ni sodobno, ne bo držalo. Kurentovanje je na Slovenskem prastar običaj. Značilno je, da prav verskim krogom norenje pustnih šem nikoli ni bilo po volji. Vsi dobri poznavalci zgodovine vedo, da so pustni običaji pri nas sestavni del ljudske folklore in je prav, da te običaje podpiramo in jih kot narodno blago ohranimo zanamcem ([b. n. a.] 1955).¹⁷

Priseljenci iz okoliških, podeželskih krajev ali »po službeni dolžnosti« iz drugih slovenskih mest oziroma »celo« iz Ljubljane so bili v okviru svojih služb ali prostega časa že sicer lahko dejavni kot npr. sindikalisti, šolski uslužbenci, člani športnih društev, lokalnih izpostav Antifašistične fronte žensk (AFŽ), Društva prijateljev mladine (DPM) ali denimo Ljudske mladine Slovenije (LMS). A predvsem z organizacijo dogodka, ki ga niso organizirale niti omenjene (državne) družbene organizacije niti (vsaj sprva) Cerkev so v svojih in v očeh someščanov postajali tudi del skupnosti mi-Brežičani. V prvih povojnih letih so pustovanja v Brežicah tako organizirali predvsem trgovci: »*To je bila ena skupina teh trgovcev, veš, pomočnikov ali pa poslovodij pa tega, ker so vsako leto nekaj; in časopis so izdali in to povorko organizirali pa te maškerade*« (T 2003/04: 33).

Šlo je za vedno iste posameznike, ki naj bi se poznali že sicer, a kot prebivalce novega mestnega okolja naj bi jih družila predvsem organizacija pusta – skupaj so pripravljali kostume, pustni program in vsako leto v pustnem parlamentu največkrat igrali iste vloge.

»Vojska« pa je bila po izjavah »civilov« vsaj prvo povojno desetletje od someščanov sistematično ločena. Sogovorniki so govorili o »kastah« oziroma o »dveh vrstah« meščanov: »*Oni so bili, seveda, več so bili. Piloti pa tudi ono drugo osebje. Vse se je smatralo mi, samo mi, ne*« (T 2003/04: 139).

Do konca petdesetih let prejšnjega stoletja, ko so v mestu zgradili nove, vojski namenjene stanovanjske bloke, so v Brežicah sicer bivali le redki uslužbenci JLA in marsikomu je bila premeštev na cerkljansko letališče tudi svojevrstna kazen: »*Kdorkoli je prišel sem, mi smo rekli, da je to kazensko letališče. In da vam tudi tako pošteno priznam, jaz tu tudi prvič živim na vasi. In to težko pade. Ampak, kaj jaz vem, na začetku je težko, moraš se naučiti. Kot se reče, 'ko vol na batinu'*« (T 2003/04: 277).¹⁸

14 Tudi predvojno Sokolsko društvo Brežice, ustanovljeno leta 1904, je pri pripravljanju proslav sodelovalo predvsem z učitelji brežiške meščanske šole (gl. npr. Habinc 2006: 172).

15 Zanimivo ob tem je, da je v petdesetih letih prejšnjega stoletja v Brežicah obstajala tudi vaješka oziroma trgovska šola, ki pa je viri skorajda ne omenjajo. Bolj kot stalni prebivalci mesta naj bi jo obiskovali okoličani in dijaki iz drugih delov Slovenije, tudi pri organizaciji praznikov in proslav naj bi ta šola ne bila posebno dejavna. Tako eno od poročil navaja: »Večjih kulturnih prireditev šola ni prirejala pač pa so učenci vsako leto proslavili z manjšim programom: Prešernov dan, 27. april, 1. maj, 25. maj, 29. november in zaključek šolskega leta« (Izvestje ...: [1]). Povezave dijakov z obeh šol ali dijakov vaješke šole z mestom sploh so t. i. družbene organizacije sicer spodbujale, a so bile kljub temu redke, vsako prizadevanje zanje pa so zato še toliko bolj pohvalili (Habinc 2006: 180).

16 Sogovorniki so se tako denimo spomnili pustnega smešenja Cerkve oziroma katoliške vere, konkretneje zveze med lokalnim kaplanom in medicinsko sestro ter smešenja zdravnika, ki se ni želel odreči javnemu izražanju svoje veroizpovedi, pa tudi mask, povezanih s širšimi družbenimi vprašanji, npr. maske zadnjega kralja (pozneje »bratsko neuvrščenege«) Egipta, Faruka (Habinc 2006: 195).

17 Tradicionalnost (pusta) tu razumem kot dejstvo, da se dogodek (npr. pustna povorka) dogaja že dlje časa (npr. vsaj že od let pred drugo svetovno vojno). Če naj bi se tradicionalnost povezovala s kontinuiteto, je na predstavljenem primeru vidno, kako jo je (vedno znova) treba dopustiti in zagotoviti. A zanimivo je, da so viri tudi rokovo opredelili kot praznik, po katerem naj bi bile Brežice pred drugo svetovno vojno znane: množična romanja k cerkvi sv. Roka naj bi bila znana že vsaj od srede 18. stoletja (Kemperl 2003: 174), teden okoli 16. avgusta pa naj bi bil zaradi Rokovega sejma ekonomsko in družabno pomemben tako za domačine kot romarje. To bi lahko bila kriterija, po katerih bi ob tradicionalnosti določili tudi »pomembnost« priložnosti. A rokovo kot cerkveni praznik po drugi svetovni vojni dejansko ni niti imelo možnosti za uvrstitev v takratni izbor »pomembnih in tradicionalnih brežiških praznikov«.

18 Pri transkribiranju pogovorov v slovenščini sem govorjeni jezik skušala prirediti v pisnega oziroma ga (iz narečja) prenesti v bolj ali manj knjižnemu jeziku približan (pokrajinski) pogovorni jezik (Smole 1994: 152–153). Z nekaterimi sogovorniki, priseljenci iz nekdanjih jugoslovan-

Ločevanje na prvo- in drugorazredne meščane, kot so dejali »civilni«, naj bi slednje postavljalo v ekonomsko in družbeno podreden položaj, ki naj bi ga »čutili vsak dan«: »vojska« je morala nositi uniforme tudi v svojem prostem času, v mestu so le zanjo odprli (dobro založene) trgovine, Brežičanom je poleg tega tudi odvzela, kot so se izrazili »civilni«, osrednji prireditveni prostor, predvojni sokolski Narodni dom, in ga spremenila v Dom JLA. Prireditve ob državnih praznikih so bile v tamkajšnji dvorani sprva tudi ločene na prireditve za zaposlene v vojski in na prireditve za civilno prebivalstvo.

V takšnem lokalnem kontekstu so pustu kot »tradiciji« najvišji lokalni vojaški predstavniki odkrito nasprotovali, a večina zaposlenih v JLA naj bi dogajanje predvsem opazovala in se vanj ne vmešavala. Kot »ventil« pa so pustovanja postala predvsem odraz navedenih razmerij v mestu in obojestranskega nezadovoljstva tako »civilov« kot »vojske«, s pomočjo alkohola, glasbe in zabave pa so se tudi najlažje izrazila; denimo:

Za pusta sem bila jaz pri Lukežu (gostilna – op. p.) oblečena v ciganko. Samo, jaz sem se oblekla tako, seksi. Malo migam tako, pa se hočem, sem rekla, se bom pa usedla. Tisti oficir je pa tle sedel, je pa šel, veš, mi je pa takole stol spodmaknil. Jaz, ko sem se tako hotela uesti, pa je bil na mizi liter vina. Pa sem se lovila, pa sem tisti liter vina polila. In seveda, to se je pa zlilo po mizi pa na tistega družeta tam, ne. Ampak, ko sem jaz to padala, sem tega družeta po ksihtu udarila. In jaz, ko sem prišla ven, mene je eden za roke prijel, »A znaš koga si ti udarila?« Sem rekla, »Pa če bi bil Tito, jaz bi ga udarila!« »A ti znaš, da si vojno lice, ja sam kapetan, ti si mene udarila!« Ampak on je pol začel vpiti »Prokleta slovenska kurva, sad ču te bacit u Savu!« /.../ D. mu je bilo ime, da me bo tožil. Pol sem pa jaz šla na sodišče. G. je bil predsednik sodišča. Je rekel, »počakajte, da on vas toži, ko pa boste dobila tožbo, boste pa vi njega tožila za razžaljenje časti. Če si slovenska kurva, pa vojak vam je to rekel. Samo gospa, dvajset jurjev kazni ali pa tri dni v arest.« Tudi jaz. Ne smeš, ne (T 2003/04: 272–275).

Do sporov med »civilni« in »vojsko« naj bi tudi sicer prihajalo vse pogosteje: »Nekaj časa, smo imeli težave na začetku, da so se po gostilnah topli. Tam nekje do petdesetega, do petinpetdesetega je bilo te gužve dosti« (T 2003/04: 316). »Civile« naj bi motilo predvsem, da se je vojska le ideološko vpletala v življenje mesta, za katerega ji sicer naj ne bi bilo mar:

Enkrat je na tem delu Marofa (del Brežič – op. p.), kjer imajo vojaki, so imeli te stanovanjske bloke. Je bil en problem. Ali je bila kanalizacija ali vodovod ali ceste urediti, skratka, bil je problem. Nikdar vojska ni hodila na sestanke krajevne skupnosti. Jih ni bilo. Ali pa če so bili dva, trije. Takrat je bilo v dvorani več vojakov, ne, kot (nedokončana misel – op. p.) ... in so prav vehementno tam branili te svoje zahteve, pa jaz vstanem, pa pravim:

skih republik in v preteklosti zaposlenimi na letališču v Cerkljah, pa sem se pogovarjala v slovenščini in v bolj ali manj s slovenščino pomešanem srbskem, hrvaškem oziroma srbohrvaškem jeziku. Te dvo- ali večjezičnosti, ki je v Brežicah vsaj v posameznih primerih še vedno stalna praksa tako javnega kot zasebnega sporazumevanja, pa zaradi lažjega razumevanja v besedilu ne ohranjam. Bolj ali manj s slovenščino pomešan srbski, hrvaški oziroma srbohrvaški jezik sogovornikov sem v slovenščino prevedla »po posluhu« in ohranila le posamezne pogoste pogovorne izraze.

»Ne, tovariši, to je čisto navadna invazija zdaj, vojaška.« A ni bila partijska konferenca v Narodnem domu, je Stane Kavčič prišel dol in so mene klicali na odgovornost (T 2003/04: 27–28).

Vsaj od konca petdesetih let prejšnjega stoletja pa naj bi vojska začela bolj slediti »svojemu konceptu«: »Ker mi smo bili, to je po konceptu bilo, kajne. Kot narodna in ljudska armada. Da smo se vklopili v življenje kraja« (T 2003/04: 312). (Lokalno) vojaško vodstvo, oblast in posamezniki so si vse bolj prizadevali za zблиževanje zaposlenih na letališču z drugimi prebivalci Brežic. Zaželeno je postalo, da so se zaposleni v vojski vključevali v vse pore družbenega življenja v mestu, v politične in »družbene dejavnosti« ter sploh v šport, zaradi »sodelovanja s terenom« pa naj bi bil posledj tudi poveljnik letališča vedno Slovenec. A tudi takšno načrtno zблиževanje z vojsko, podobno kot prej ločevanje, marsikateremu »civilu« ni bilo všeč:

In pol so pa kar nekako začeli pa so oficirje rinili v nogometni klub. Saj so mogoče oni v Cerkljah igrali, ampak z nami niso trenirali, ne. In se nam je pa zamalo zdelo, ne. Sem se oblekel, zdaj bo pa on namesto mene igral! To smo pa, smo bili proti. No, ampak to ni uspelo, da bi nas oficirji zamenjali, Brežičane, to pa nismo pustili, ne (T 2003/04: 50–51).

Po principu kruha in iger so k zблиževanju prebivalstva skušali prispevati tudi prazniki. Vse od konca petdesetih let je praznične dogodke v večji meri pomagala organizirati in izvesti tudi vojska. Svoje vloge ni omejevala več na navduševanje nad vojaškimi poklici, ampak je s splošnostjo prireditev v Domu JLA prispevala tudi k družabnosti odraslih, kar vsaj nekateri »civilni« še danes cenijo. Tako je denimo proslave ob vojaških praznikih, dnevu JLA (22. december) in dnevu jugoslovanskega vojnega letalstva (21. maj) vojska organizirala že vse od prvih povojnih let: dan jugoslovanskega vojnega letalstva je bil s poudarjanjem tehnike in napredka že leta 1949 namenjen promociji vojaškega poklica, od leta 1952 pa so za šolarje ob prazniku odprli tudi letališče. Podobno je bil dan JLA do začetka petdesetih let predvsem šolski praznik, pozneje so na ta dan na letališče vabili tudi šolarje, od začetka šestdesetih let prejšnjega stoletja pa so ob prazniku v Domu JLA prirejali družabne večere tudi za meščane. Vojska je posledj izdatneje prispevala tudi k programu ob državnih praznikih, denimo dnevu republike in dnevu mladosti.¹⁹ Kot enega prvih skupnih nastopov športnikov »civilov« in vojske so tako nekateri viri omenili telovadni nastop ob 25. maju 1954:²⁰ »Je vojska organizirala, da je helikopter ali pa avion, kaj je že

19 Dan mladosti (25. maj) oziroma domnevni Titov rojstni dan naj bi po Maji Brkljačič razglasili za državni praznik leta 1957 (2006: 182). Toda 25. maj ni bil nikoli zakonsko razglašen za državni praznik, ampak ga je Centralni komite Saveza komunističke omladine Jugoslavije (CK SKOJ), Zveze socialistične mladine Jugoslavije (pozneje Ljudske mladine Jugoslavije), leta 1945 razglasil za praznik praznovanja Titovega rojstnega dne (Dan mladosti 2008). Leta 1956 pa naj bi si Tito zaželel, da bi 25. maj postal dan športa jugoslovanske mladine, dan fizične in duhovne smotre ('preveritve'), zaradi česar so ga poimenovali za dan mladosti (Stefanović idr. (ur. odbor) 1989: 1).

20 Verjetneje gre za leto 1958, saj drugi (pisni) viri tega dogodka za leto 1954 ne omenjajo, med večjimi prireditvami lokalnega TVD Partizan pa je leta 1958 naveden tudi večji telovadni nastop na stadionu, na katerem so sodelovali mladinci in mladinke iz osnovnih šol Artiče in Cerklje ter pripadniki JLA Garnizona Cerklje (Avsec 1994: [15]).

vrag bil, prišel in je zastavo na sredi igrišča spustil. In nastop vojske. Oni so imeli svoje vaje in je bil njihov prvi nastop, ne. Res, nekaj enkratnega, nek« (T 2003/04: 127).

Od šestdesetih let prejšnjega stoletja se je vojska vključila tudi v proslavo občinskega praznika: »Oni so sodelovali pri množičnem (planinskem – op. p.) pohodu. In tudi pri organizaciji so sodelovali, ne« (T 2003/04: 263). Formalno so bili torej sodelovanje in stiki »vojske« s »civilni« omogočeni z vključitvijo v različne organizacije in tudi ob praznikih, toda zdi se, da se tako »civilni« kot »vojska« zblíževanj spomnijo predvsem prek osebnih koristi oziroma škode. H koristim in škodi pa je med drugim sodilo tudi to,²¹ da so se »civilni« z vojsko od sredine, še bolj pa konca petdesetih let prejšnjega stoletja spoznavali in družili tudi na plesih, ki jih je v Domu JLA organizirala vojska in ki so pogosto sledili prazničnim proslavam: »Imeli smo tu en fin d'zvez orkester, vojska je imela svojega. To so vsi prihajali« (T 2003/04: 285).

Vojaške prireditve so bile med drugim tudi bolj poceni: »A veš, zakaj ni bilo tako drago? Zato, ker smo plačali samo to hrano. Tiste prostore, to so bili vojaški. Orkester; pevci, ki so prišli, to je Dom armije plačal« (T 2003/04: 321). In kolikor je družabnost po eni strani pomenila korist, naj bi po drugi po mnenju tako »starih« kot priseljenih Brežičanov predvsem moške tudi ogrožala:

Te ženske, ki so načrtovale poroko, to so gledale, da ulovijo kakšno vojno lice. Hitro dobiš stanovanje, hitreje to, hitreje ono. Veš, kako je, ljudje niso imeli denarja, da bi zidali hiše. Moški so znali biti malo ljubosumni na nas. Ampak to so bili samo posamezni primeri, da so se prepirali. So se pa tudi pretepali! Nekateri so, tisti, ki nimajo širine, so znali reči, »Ja, pa vi ste nam odvzemali najlepše punce, pa vi ste to, pa vi ste ono, zato ker ste imeli veliko denarja« (T 2003/04: 285).

In to, da so »imeli veliko denarja« se še danes drži marsikaterega sina ali hčerke generacije, s katero sem se pogovarjala. »Polni denarja«, »nikoli jim nič ni bilo treba delati« ipd. so sodobne oznake in razlage za nekatere »luzerje«, ki niso »nič naredili iz sebe«. Še danes dostikrat ostro vzpostavljane razlike med »mi« in »oni«²² tako priča, da je že v prvih desetletjih po drugi svetovni vojni v Brežicah obstajalo več mi-skupnosti, ki so se vzpostavljale tudi v zvezi s prazniki. Gre vsaj za »stare Brežičane«, prišleke – »civilne« in prišleke – »vojsko«, ki so danes morda tudi najbolj glasne skupine, ob katerih so glasovi vseh drugih, denimo med vojno izgnanih ali ostalih na svojih domovih, po vojni pregnanih ali pobitih brežiških Nemcev in v socializmu ne le »praktičnih kristjanov«,²³ bolj kot ne neslišni. Zdi se, da so si

21 Tako »civilni« kot zaposleni v JLA so najpogosteje govorili predvsem o ekonomskih koristih, ki so jih s pomočjo slednjih imeli »civilni«. V vojaških trgovinah so jim denimo kupovali sicer težje dosegljive stvari (npr. cigarete, najlonke, usnjene plašče) in bili vse do 90. let 20. stoletja znani kot popravljalci radiev in televizij, čeprav uradno nič od tega ne bi smeli početi (Habinc 2006: 185).

22 Nanj kaže tudi to, da so nekateri posamezniki, v preteklosti zaposleni na vojaškem letališču v Cerkljah, še po več kot štirih desetletjih bivanja v mestu o Brežičanih in sebi govorili z vzpostavljanjem razlike vi – mi. Ko je tako denimo sogovornik govoril o upanju nekaterih someščanov, da bo Slovenija po osamosvojitvi postala druga Švica, je povedal, da jih zdaj sprašuje, »Kako kaj živite v Švici« in da mu ti odgovarjajo: »Zdaj švicamok« (T 2003/04: 289).

23 Več o pojmu gl. v nadaljevanju.

povojni prišleki – »civilni« zaradi njihove (nove) identifikacije, a seveda s tem tudi uveljavljanja lastnih interesov in ciljev, želeli predvsem, da bi jih »stari Brežičani« sprejeli medse. Eden od najpogostejših načinov za uveljavljanje skupnih (materialnih, družbenih, oblastnih ipd.) ciljev pa je bil v tem prvem obdobju po drugi svetovni vojni tudi skupen nastop proti skupnemu notranjemu in hkrati zunanemu Drugemu – »vojski«. Prazniki so pri tem rabili predvsem kot odskočna deska, kot argument, da ker je skupina (npr. trgovci) »nekaj prispevala« k dogajanju v mestu, ima zato tudi »večjo pravico pri odločanju« o širših krajevnih vprašanjih (npr. vlogi trgovine v mestu). Če je namreč vojska predstavljala novo socialistično oblast in državo, potem se zdi, da je civilno prebivalstvo v svojih rokah želelo ohraniti vsaj lokalne vzvode oblasti. Toda navedene mi-skupnosti niso bile niti homogene niti ni bil njihov položaj v razmerjih moči dokončen. Vsaj nekateri prišleki – »civilni« so po svojih službenih dolžnostih morali prispevati tudi k uveljavljanju novega sistema in potrjevanju državne oblasti, ki je prav tako niso odklanjali vsi »stari Brežičani«. Nekateri so ji »bili lojalni«, drugi pa so svojo ne le lokalno oblastno moč utemeljevali tudi s svojim poreklom. In tudi zaposleni na vojaškem letališču so se z lokalnim prebivalstvom spoznavali in si želeli sprejetja, sploh potem, ko so v novih vojaških stanovanjih v mestu lahko tudi ostali.

Epilog: praznična »dirty togetherness«?

Že pred drugo svetovno vojno delujoča klerikalnejša mi-skupnost je vsaj od začetka petdesetih let prejšnjega stoletja svoje praznično delovanje tudi v Brežicah morala umakniti v zasebnost oziroma cerkvene prostore. Liberalnejših »praktičnih kristjanov«, kot so se v zvezi s predvojnimi obdobjem poimenovali tisti, ki so v cerkev hodili predvsem zaradi šolske obveznosti, ob nedeljah ter večjih cerkvenih praznikih pa »iz navade« (Habinc 2006: 174), je bilo po drugi svetovni vojni več kot pred njo. Novi sistem je bil namreč dobrodošel izgovor, da so svoje javno versko dejavnost omejili na »najnujnejše obveznosti«, denimo na zakramente ali obiske cerkve za božič in veliko noč. Po letu 1945 so se ob njih ali v istih osebaj pojavili tudi »praktični komunisti«, kot so izraz uporabili sogovorniki: »Pri nas doma nismo bili, smo bili, kako bi rekel, bolj lojalni vsemu« (T 2003/04: 151).

Ti so svojo partijsko dejavnost, če ne že zaradi koristi, pa vsaj zato, ker »škoditi ne more«, prav tako omejevali na »najnujnejše«, denimo članstvo v Zvezi komunistov Jugoslavije (ZKJ) ter udeleževanje posameznih sestankov, državnih proslav in zabav. Toda vsem skupna »praktičnost«, izogibanje »nenujnemu« ali po Prici *dirty togetherness* (2004), prežeta s solidarnostjo ter z vrednostnim sistemom, ki je cenil tiste, ki so formalni sistem znali bolje pretentati (Luthar in Zei 2003: [15]), je bila po mojem mnenju drugačna kot pozneje. Tudi ob praznikih se je po drugi svetovni vojni norma razlikovala od prakse. Tudi v Brežicah so tako denimo vzpostavljali na eni strani državne praznike in »tradicijo« oziroma »folkloro«, na drugi pa religijo ter verske, »tradicionalne« in ideološke priložnosti (vsaj zasebno) praznovali vzporedno (prim. npr. Rihtman Augustin 2000). Toda tudi zaradi soobstoja več mi-skupnosti je po mojem mnenju vsaj v obravnavanem obdobju težje govoriti o takrat vsem skupni praznični *dirty togetherness*. Eni so denimo odločali o tem, katere dneve lahko (ne le) Brežičani javno praznujejo in katerih ne, sodelovali pri organizaciji in izvedbi (državnih) praznikov, drugi pa so se teh morda udeleževali predvsem v izogib nevšečnostim, zato,

ker sta tako terjali šola ali služba ali pa bolj kot ne zaradi potrebe po družabnosti, »dogajanju« in »varnostnem ventilu«. Morda je bila *dirty togetherness* še najbolj povezana s tem, kako pretenati formalni sistem, ki je enakopravnost sicer deklariral, a je sam s privilegiranjem vojaškega dela prebivalstva vsaj v Brežicah ni tudi udejanil. Zato pa so enakopravnost, kot danes pričajo mikrozgodbe, ljudje vsaj za nekatera področja terjali sami. Morda sicer predvsem zaradi praktičnih razlogov lažjega sobivanja, a ne glede na razlog se zdi zanimivo, kako so sistem s tem »pripresli okoli«, saj so vsaj z lokalnim toleriranjem kulturno Drugih njegov ideal skušali uresničiti sami.

Viri in literatura

AVSEC, Roman: Sokolsko gibanje pri nas in delo društev. V: Marjan Gregorič (ur.), *90 let Sokola in športne vzgoje v Brežicah*. Brežice: Posavski muzej Brežice, 1994, [8–20].

BARTH, Fredrik (ur.): *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Bergen in Oslo: Universitets Forlaget, 1969.

BAUMANN, Gerd: Ritual implicates »Others«: Rereading Durkheim in a Plural Society. V: Daniel de Coppet (ur.), *Understanding Rituals*. London in New York: Routledge, 1993, 97–116.

[b. n. a.] 1955 = Pust, oj pust, ti čas presneti ... *Posavski tednik*, 26. februar 1955, 4.

[b. n. a.] 2007 = Podpisali dva protokola za letališče Cerklje ob Krki, 6. december 2007. Spletni vir: <http://www.lokalno.si/si/aktualno/ljudje/?id=2543>, 30. 7. 2008.

BOISSEVAIN, Jeremy: Introduction. V: isti (ur.), *Revitalising European Rituals*. London in New York: Routledge, 1992, 1–19.

BRKLJAČIČ, Maja: Svinjska glava: priča o djetinstvu. V: Lada Čale Feldman in Ines Prca (ur.), *Devijacije i promašaji: etnografija domačeg socijalizma*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2006, 179–203.

BRUMEN, Borut: Umišljena tradicija »dobrih starih časov«. V: Zmago Šmitnik in Borut Brumen (ur.), *Zemljevidi časa = Maps of Time: Zbornik ob 60. obletnici Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2001, 193–207.

COHEN, Anthony P.: *The Symbolic Construction of Community*. Chichester: Horwood, 1985.

DAN MLADOSTI 2008 = Spletni vir: http://sl.wikipedia.org/wiki/Dan_mladosti, 4. 8. 2008.

DEDIČ, Jasminka, Vlasta JALUŠIČ in Jelka ZORN: *Izbrisani: organizirana nedolžnost in politike izključevanja*. Ljubljana: Mirovni inštitut, 2003.

ELWERT, Georg: Boundaries, Cohesion and Switching: On We-Groups in Ethnic, National and Religious Form. V: Borut Brumen in Zmago Šmitnik (ur.), *Mess, Mediterranean Ethnological Summer School* zv. 1. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 1996, 105–121.

FERENC, Tone: Množično izganjanje Slovencev med drugo svetovno vojno. V: Franc Šetinc (ur.), *Izgnanci: [Zbornik slovenskih izgnancev 1941–1945]*. Ljubljana: Društvo izgnancev Slovenije, 1993, 19–107.

FERENC, Mitja: *Kočevska – izgubljena kulturna dediščina kočevskih Nemcev*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo, Zavod Republike Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine, 1993a.

GELLNER, Ernest: *Nations and Nationalism*. Oxford: Basil Blackwell, 1983.

GRAUL, Ivo: *Spomini ne dajo miru*. Ljubljana: Samozaložba, 1998.

HABINC, Mateja: »Gresta v nedeljo popoldne na pokopališče?« *O skrbi za grobove in njihovem obiskovanju na primeru brežiških pokopališč od tridesetih let 20. stoletja do danes*. [Neobjavljena diplomska naloga.] Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 1998.

HABINC, Mateja: »Spominjam se te, 20. stoletje«: *etnološka analiza ohranjanja osebnih spominov na Slovenskem*. [Neobjavljeno magistrsko delo.]

Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2001.

HABINC, Mateja: *Posledice spreminjanja prazničnega koledarja v načinu življenja Brežičanov*. [Neobjavljena doktorska disertacija.] Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2006.

HABINC, Mateja: Koledarski prazniki: Niko Kuret, tvornost in političnost praznikov. *Traditiones* 37, 2008 – v tisku.

HOBBSAWM, Eric in Terence RANGER (ur.): *The Invention of Tradition*. Cambridge, New York idr.: Cambridge University Press, 1983.

IZVESTJE ... = Slovenski šolski muzej, *Izvestje vajeniške šole v Brežicah od leta 1945 do 1952. leta*.

KANEFF, Deema: *Who Owns the Past? The Politics of Time in a »model« Bulgarian Village*. New York in Oxford: Berghahn Books, 2004.

KEMPERL, Metoda: Umetnostnozgodovinski oris romarske cerkve sv. Roka v Brežicah. V: Jože Škofljanec (ur.), *Župnija sv. Lovrenca v Brežicah: ob 220-letnici župnijske cerkve*. Brežice: Župnijski urad Brežice, 2003, 167–177.

KERIN, Božo in Marjan Gregorič: Športno društvo Razlag Brežice. V: Marjan Gregorič (ur.), *90 let Sokola in športne vzgoje v Brežicah*. Brežice: Posavski muzej Brežice, 1994, [21–22].

KRAVANJA, Boštjan: Transformacije odnosa »znotraj – zunaj«. V: isti, *Sveti svet: topografija religioznega prostora na primeru Breginjskega kota*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2007, 37–47.

LÖFGREN, Orvar in Jonas Frykman: Introduction: The Study of Swedish Customs and Habits. V: ista (ur.), *Force of Habit: Exploring everyday Culture*. Lund: Lund University Press, 1996, 5–19.

LOWENTHAL, David: *The Past is a Foreign Country*. Cambridge, New York in Melbourne: Cambridge University Press, 1995.

LUTHAR, Breda in Vida Zei: Shopping accros the Border: Yugoslav Shopping Expeditions to Trieste (draft version). [Neobjavljen prispevek na konferenci Everyday Socialism: States and Social Transformation in Eastern Europe 1945–1965. London: The Open University, 24.–26. april 2003.]

MAIN, Izabella: The celebration of the 10th Anniversary of the Polish People's Republic, its Popular Perception and Memory. [Neobjavljen prispevek na konferenci Everyday Socialism: States and Social Transformation in Eastern Europe 1945–1965. London: The Open University, 24.–26. april 2003.]

MAKAROVIČ, Gorazd: *Slovinci in čas: odnos do časa kot okvir in sestavina vsakdanjega življenja*. Ljubljana: Krtina, 1995.

MURŠIČ, Rajko: Nova paradigma antropologije prostora: prostorjenje in človeška tvornost. *Glasnik SED* 46/3–4, 2006, 48–54.

PITTAWAY, Mark in Nigel Swain: Everyday Socialism: States and Social Transformation in Eastern Europe, 1945–65, A Position Paper. [Neobjavljen prispevek na konferenci Everyday Socialism: States and Social Transformation in Eastern Europe 1945–1965. London: The Open University, 24.–26. april 2003.]

van de PORT, Mattijs: »It Takes a Serb to Know a Serb«. *Critique of Anthropology* 19/1, 1999, 7–30.

PRICA, Ines: Prije post-socializma: neke dileme antropološke konceptualizacije socializma (s naglaskom na jugoslavensko razdoblje). [Neobjavljeno predavanje na kongresu hrvaško-slovenskih etnoloških vzporednic. Motovun: Slovensko etnološko društvo in Hrvatsko etnološko društvo, 3. april 2004.]

RAMŠAK, Mojca: Kritika virov. V: ista, *Portret glasov: raziskave življenjskih zgodb v etnologiji – na primeru koroških Slovencev*. Ljubljana: Društvo za preučevanje zgodovine, antropologije in književnosti, 2003, 97–125.

RAMŠAK, Mojca: Zmuzljive diskretne nediskretnosti (1. del). *Časopis za zgodovino in narodopisje* 39/1–2, 2003a, 143–169.

RIHTMAN AUGUŠTIN, Dunja: *Ulice moga grada: antropologija domačeg terena*. Beograd: Biblioteka XX. vek, 2000.

ROZMAN, Franc, Vasilij Melik in Božo Repe: *Zastave vihrajo: spominski dnevi in praznovanja na Slovenskem od sredine 19. stoletja do danes*. Ljubljana: Modrijan, 1999.

SIMONIČ, Peter: *Slovensko praznovanje državnosti v historičnoantropološki perspektivi*. [Neobjavljena doktorska disertacija.] Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2006.

SMOLE, Vera: Folklorist med prevajanjem in zapisovanjem. *Traditiones* 23, 1994, 143–154.

STANONIK, Marija: Etnolog in domači kraj. *Loški razgledi* 38, 1991, 171–184.

STEFANOVIĆ, Momčilo idr. (ur. odbor): *Titova štafeta mladosti*. 2. izdaja. Beograd: Mladost, 1989.

T 2003/04 = Transkripti pogovorov iz let 2003 in 2004.

TD 2004 = Terenski dnevnik avtorice iz leta 2004.

URŠIČ, Marjan in Marjan Gregorič: Sokol. V: Marjan Gregorič (ur.), *90 let Sokola in športne vzgoje v Brežicah*. Brežice: Posavski muzej Brežice, 1994, [1–7].

VIDOVIČ-MIKLAVČIČ, Alenka: Fantovski odseki. V: Marjan Javornik (ur.), *Enciklopedija Slovenije* 3. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1989, 86.

VODOPIVEC, Nina: *Antropološka analiza konstrukcije preteklosti in pripadnosti: primer Predilnica Littija*. [Neobjavljena doktorska disertacija.] Ljubljana: ISH, Fakulteta za podiplomski humanistični študij, 2006.

ZAPISNIK OTVORITVENE ... = ARS 231 – Arhiv Republike Slovenije, Fond Ministrstvo za prosveto LRS 1945–1951, fasc. 119, Zapisnik otvoritvene seje profesorskega zbora za šolsko leto 1948/49 z državne gimnazije v Brežicah (30. september 1948).

Holidays and the Creation of Community

During the first decades after the Second World War the local community of Brežice contained several groups whose origin was, among other factors, connected with holidays. The most prominent among them were the following three groups: »the natives of Brežice«, consisting of individuals and relatives who had lived in the small town already before the war; newcomers, also called »the civilians«, most of whom had relocated to Brežice from its rural vicinity, but also from other Slovene towns, because the town offered more employment opportunities; and »the army«; personifying the new state authorities and ideology, these newcomers were employed at the nearby military airport in Cerklje by the Krka. Wanting to create a new identification for themselves and, at the same time, promote their own interests and aims, »the civilians« wished to be accepted by the »natives of Brežice«. One of the prevalent methods of promoting common (material, social, authoritative, etc.) interests during this initial postwar period was to join the forces of the »natives« and the »civilians« for the common good and against their common internal, as well as external, Other, namely »the army«. Public celebrations of holidays served mainly as a springboard toward desired goals and as an argument maintaining that a group that had »contributed« toward organizing an event in the town has earned the right to »have more say« in local life; one of the examples is the group of merchants who had organized Carnival festivities, therefore feeling that they were entitled more than others to determine the role of trade and business activities in Brežice. It is the belief of this author that the so-called *dirty togetherness*, an informal practice imbued with solidarity and a shared system of values setting great store by those who were able to deceive the formal system, was rather different from the *dirty togetherness* of later years. The prescribed norm concerning the celebration of holidays frequently differed from the practice. State holidays, which went hand in hand with »tradition« (or »folklore«) were celebrated parallel to »traditional« religious holidays, although the latter often privately. Yet it is difficult to speak in this context of a shared *dirty togetherness*, especially since the nonhomogeneous local community consisted of several groups. There were people who had the power to determine which days could be officially celebrated and which not; they also participated in the organization of state holidays, thus affecting the lives of their fellow townsmen. Others, whose political power was considerably smaller, had their own motives for participating in the celebrations of officially designated holidays: possibly they wished to avoid potential trouble in case they had decided not to attend; they were obliged to attend because they had received directives to do so by their school or workplace; last but not least, they were there because they felt the need to socialize and to »let off steam«. In this context, the concept of *dirty togetherness* probably refers to attempts to deceive the authorities which, although publicly declaring equality, granted special privileges to the military segment of the population in Brežice. A number of micro stories recounted by informants bear witness to the fact that, at least in certain spheres of life, the less privileged inhabitants of Brežice tried to implement the concept of equality by themselves, by way of deceiving the authorities.